

Helyreállító szemlélet a gyakorlatban: modellek Európában és Magyarországon

Dr. Fellegi Borbála, PhD

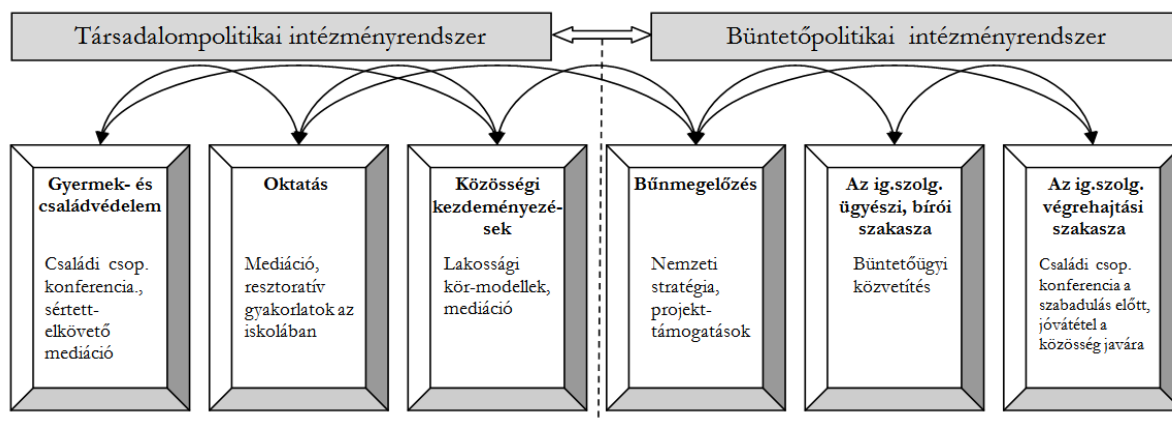
Foresee Kutatócsoport (Magyarország)

Kapcsolat: borbala.fellegi@foresee.hu

I. Elvek és elméletek

Jelen tanulmány első részében azt szeretnénk körbejárni, hogy társadalompolitikai szemmel vizsgálva miként reagálhatunk érdemben a bűnesetek során felmerülő nehézségekre, valamint az érintett személyek (a sértett és az elkövető) és közösségek közötti konfliktusokra. Milyen erkölcsi, jogszabályi és intézményi rendszer áll a társadalom rendelkezésére ahhoz, hogy valamilyen módon reagáljon a bűncselekmények kapcsán felmerülő problémákra? Milyen társadalmi, társadalompolitikai kérdések merülnek fel a bűncselekmények következményeként az érintett személyek és csoportok életében? Tisztában vagyunk-e azzal, hogy a társadalmi és intézményi reakciók milyen hatást gyakorolnak az érintett áldozatokra, elkövetőkre, családjaikra, közösségeikre és a társadalom egészére? Reakcióinkkal meg tudjuk-e erősíteni a társadalom normakövető tagjait a közösen vallott értékek, elvek érvényességét illetően? Bűncselekményekre adott reakcióinkkal meg tudjuk-e szakítani az erőszak körkörösségét, tudunk-e úgy reagálni, hogy senki ne érezze szükségét dacos ellenállásnak vagy „visszacsapásnak”?

E tanulmányban részben a rokonágazatok (a büntetőpolitika, a szociálpolitika, a szociológia, a jogtudomány, a segítő szakmák) mögé kívánunk lépni: a válaszadási funkciót nem egy szakterület feladataként értelmezzük (ld. az *1. ábrát*). Egy ágazatokon és tudományterületeken átívelő egységes rendszerben gondolkodunk, amely a társadalomban felmerülő különböző konfliktusok esetén elvek, szabályok, intézmények és szakemberek segítségével kíván válaszokat adni. Hogy éppen hol húzódnak a határvonalak az alrendszerek között, azt időben és térben folyamatosan változóknak tartjuk, amelynek megnyilvánulása adott időben és helyen egy adott politikai döntés eredménye.

1. ábra. A helyreállító igazságszolgáltatás szemléletének megjelenése a társadalmi intézmények különböző szintjein, Magyarországon

Nyilvánvaló számunkra, hogy az igazságszolgáltatás a fenti kérdéseknek csupán töredékével képes foglalkozni. A felmerülő problémák nagy hányadát képtelenség lenne megválaszolni a szociálpolitika, az oktatáspolitikai, a hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlőségével foglalkozó szakterületek bevonása nélkül, ahogy a segítő szakmák által nyújtott tudás és eszköztár is kulcsfontosságú. Felfogásunk szerint a bűnelkövetés jelensége önmagában csupán egy betegség tünetének tekinthető, amely mögött a valódi okok olyan – mikro-, mezo- és makroszintű – tényezők, amelyek kezelésével az igazságszolgáltatás szintén képtelen foglalkozni.

Jól érzékelhető erőforrás-bővítés valósítható meg mind a szociálpolitika, mind az igazságügy területén, amennyiben az adott szolgáltatás/eljárás alanya önkéntesen vesz részt az együttműködésben, ha saját maga is javasolhat együttműködési formákat, valamint ha a megoldások keresése során be tudjuk vonni a számára fontos személyeket is.

A resztoratív eljárások filozófiájában a szabályalkotás és -követés olyan normarendszerre épül, amelyet a közösség tagjai maguk fogalmazznak meg, így igényeik, szükségleteik, például a személyes biztonságérzet, a békés együttlét, a tiszteletteljes bánásmód iránt – melyek egyben a közösség fennmaradásához szükséges feltételek is – jól látható módon tükröződnek a szabályrendszer egészében. Amennyiben a közösség egy tagja megszegi ezen szabályok valamelyikét, nem a „szabálykönyv” ellen, hanem maga a közösség ellen vétkezik. Így a normaszegésre adott reakció is az egyént körülvevő közösség, nem pedig a külső hatalom feladata. A resztoratív szemlélet a szabályszegést – adott esetben a

bűncselekményt – elsődlegesen az érintett személyek és közösségek közötti konfliktusként értelmezi.

A resztoratív folyamatok – a különböző, gyakorlatban alkalmazott modellek eltérései ellenére – hasonló módszertani alapokra épülnek. Minden esetben kiemelt hangsúlyt kap, hogy a résztvevő személyek lehetőség szerint önként döntsenek a részvétel és a hozzájárulás mellett, illetve teljes körű tájékoztatást kapjanak a döntési lehetőségekről, a lehetséges következményekről és az önálló választás mindenkor fennálló lehetőségéről. Ugyanakkor minden gyakorlat alkalmazásánál elsődleges szempont, hogy az eljárás során a résztvevők – különösképpen az áldozat – semmiképpen ne váljanak (ismételten) áldozattá.

E folyamatok többek között Nils Christie norvég kriminológus 1977-ben publikált cikkének hatására indultak meg. Christie – máig provokatívnak számító – értekezése végigvezeti, hogy miként „lopta el” az állam a konfliktusokat állampolgárai kezéből és adta át kizárólag professzionális szakembereknek (pszichológusoknak, ügyvédeknek, bírának, szociális munkásoknak). A büntetőeljárás során az áldozatnak okozott kár és sérelem is feledésbe merül; az áldozat a büntetőeljárás kelleke, akit az eljárás során újabb sérelmek érhetnek, mellyel egyben az ún. másodlagos viktimizáció alanyává (ismételten áldozattá) is válhat. Mindemellett az elkövető is stigmatizációnak van kitéve, ami nagyban megnehezíti későbbi visszailleszkedését a társadalomba. Christie szerint mindezek a káros hatások csökkenthetők, ha a konfliktus visszakerül az áldozat és az elkövető kezébe, és az érintettek a közösségi bíraskodás útján kísérlik meg visszaállítani az eredeti állapotot (Christie 1977).

A legtöbbet hangsúlyozott alkotóelemeket összegyűjtve értelmezésben a leginkább resztoratív szemléletű eljárásnak azok a programok nevezhetőek, amelyek során:

- a résztvevők önkéntesen vállalják a részvételt;
- átfogó tájékoztatást kapnak a kimeneteli lehetőségekről;
- elsődleges szempont, hogy az áldozat ne váljon ismételt áldozattá;
- az elkövető képes valamilyen szintű felelősséget vállalni tettéért;
- a folyamatot egy megfelelően képzett, pártatlan és semleges facilitátor / mediátor / koordinátor vezeti;
- a folyamat végig bizalmas természetű, a résztvevőkön kívül más személy nem szerez tudomást az elhangzottakról;
- azonos hangsúly kerül az áldozatok, az elkövetők és az érintett közösség(ek) szükségleteire (mind anyagi, mind érzelmi szempontból);
- az érintett személyek közvetlenül vesznek részt a folyamatban;
- a megbeszélés(ek) során feltárásra kerülnek az eset körülményei, az elkövetéshez vezető okok; a helyreállítás lehetőségei; a jövőbeni konfliktus/elkövetés megelőzésének módjai és a felmerülő szükségletek;
- lehetőség nyílik arra, hogy az elkövető önkéntes felajánlást fogalmazhasson meg, és annak segítségével tegye jóvá az okozott kárt, a hangsúly tehát az elkövető aktív felelősségvállalásán van;
- lehetőség nyílik az érintetteket támogató más személyek bevonására;
- a megállapodás kidolgozásában a közvetlenül érintett személyek minél szélesebb köre vesz részt.

A posztmodern korszak büntetőpolitikai változásai – az állam szerepének fokozatos csökkenésével – egyre jelentősebb szerepet biztosítanak a helyi közösségeknek mind a megelőzés, mind a szankcionálás terén, és az is világossá válik, hogy a posztmodern társadalmi változások alapjaiban erősíthetik meg a közösségi eszmére épülő helyreállító szemlélet elterjedésének lehetőségét is. A hagyományos elkövető-orientált, az áldozatok anyagi és mentális szükségleteire érzéketlen, büntető szemléletű igazságszolgáltatási rendszer elégedetlenséget és nem ritkán másodlagos viktimizációt is eredményez.

A helyreállító megközelítés tehát alkalmas lehet a bűncselekmény során érintett szereplők társadalmi reintegrációjának elősegítésére. Kompenzációt biztosíthat az állampolgároknak a büntetőrendszerek számos diszfunkciójáért (pl. az áldozatok és egyéni sérelmek elfeledéséért), és segítheti az igazságszolgáltatási rendszer egészének működését.

II. A helyreállító szemléletre épülő modellek

A helyreállító szemlélet tehát nem valamely konkrét gyakorlati modell elméleti háttere, hanem egyfajta filozófia, amelynek bizonyos alkotóelemei különböző kombinációkban és eltérő hangsúlyokkal jelenhetnek meg az egyes modellekben, illetve módszerekben és gyakorlatokban. A következőkben tekintsük át röviden, melyek a leggyakrabban alkalmazott resztoratív szemléletű módszerek.

II.1. Áldozat–elkövető mediáció

Európában a leginkább alkalmazott gyakorlat az ún. áldozat–elkövető mediáció. Ekkor egy független harmadik fél, a mediátor közvetíti a felek között, segíti őket a cselekmény körülményeinek, hatásainak végigtárgyalásában és abban, hogy a felek megállapodjanak a jóvátétel formáját, mértékét és menetét illetően. A mediáció lehet közvetlen találkozó, illetve indirekt mediáció, amelynek során a mediátor egyenként egyeztet a felekkel és „tolmácsolással” segíti a megállapodás létrejöttét. A mediáció alapvetően egy jövőre orientálódó, jövő idejű megoldást kereső eljárás, amely során az érdekek kifejezése általában nagyobb hangsúllyal szerepel, mint az érzelmi aspektusok feltárása. Folyamatában elsődlegesen a közvetlenül érintett személyek vesznek részt, közösségeik, támogatóik csak ritkább esetben jelennek meg az ülésen.

II.2. Konferencia-modell

A konferencia módszere a mediációnál szélesebb kört von be a döntéshozatalba azáltal, hogy az ülésen nemcsak a közvetlenül érintett áldozat és elkövető vesz részt, hanem meghívást kapnak az őket támogató családtagok, közösségük tagjai, a referenciaszemélyek (*significant others*), a hatóság képviselői (rendőr, pártfogó, stb.), a segítő szakemberek (szociális munkások, civil szervezetek munkatársai, pedagógusok), valamint az érintett közösség egyéb képviselői is.

A megbeszélés célja, hogy a résztvevők együttesen tárják fel a cselekményhez vezető okokat, következményeket, felelősségvonalakat, valamint közösen hozzanak döntést arról, hogy miként valósuljon meg a sérelmek helyreállítása és az újra-elkövetés megelőzése. A konferencia során eljáró pártatlan és semleges közvetítő elnevezése facilitátor. A facilitátor szerepe – a mediátoréval szemben – kevésbé hangsúlyos. Elsődleges célja, hogy serkentse a felek közötti kommunikációt. A konferencia – a mediációval szemben – nagyobb hangsúlyt

helyez a múltbéli események részletes feltárására is, valamint a racionális szempontok mellett legalább akkora, ha nem nagyobb hangsúly kerül az érzelmek kifejezésére.

II.3. Körmodell

A demokratikus elveket leginkább tükröző körmodellt sokszor nagyobb közösségek problémáinak megoldására alkalmazzák, ahol az elsődleges cél, hogy az érintett közösséget minél nagyobb számú résztvevő képviselje. Az áldozat, az elkövető, támogatóik, a közösség tagjai, valamint az igazságszolgáltatási rendszer képviselői ugyanazon körben ülve, együtt teremtik meg a konszenzust az ítélekezésről, együtt tárják fel az elszenvedett sérelmeket, és határozzák meg a bűnismétlés megelőzéséhez szükséges lépéseket.

II.4. A közösség érdekében végzett munka

Sokak által vitatott, hogy mennyiben tekinthető resztoratív gyakorlatnak a köz érdekében végzett munka (közérdekű munka büntetés). Abban az esetben, ha ezt kizárólag a bíróság által kirótt, kötelező tevékenységként (közérdekűmunka-büntetésként) értelmezzük, nem tekinthető resztoratív módszernek, hiszen a megvalósítás során az önkéntesség alapelve nem érvényesül. Azonban ha a közérdekű munka önkéntesen vállalt tevékenység, amelynek célja nem elsősorban a büntetés, hanem jóvátétel biztosítása, akkor a köz érdekében végzett munka mint szankció is resztoratív szemléletű igazságszolgáltató gyakorlatnak tekinthető. Alkalmazásával hangsúlyossá válik, hogy a bűncselekmény nem csupán egy általános jogi-erkölcsi norma megszegéseként értelmezendő, hanem a közösség számára valós sérelmet okozó tevékenység. A közérdekű munka resztoratív szemléletű felfogása különösen fontos lehet azokban a társadalmakban, ahol a közösségi szálak meggyengültek, ahol a „közösségi lét” valódi jelentése fokozatosan feledésbe merül.

II.5. Közösségi tanácsok

A közösségi tanácsokban a hangsúly nem elsősorban az egyénekre, hanem a konfliktus által érintett közösségre helyeződik. Az eljárások során a konfrontáció, a történetek és hatásuk feldolgozása, valamint a jóvátétel kidolgozása is az érintett közösség tagjainak – akár csoportos – részvételével megy végbe.

II.6. Áldozatvédelmi programok

Értelmezésünkben e programokat akkor tekintjük a helyreállító gyakorlat részének, ha lehetőséget adnak az elkövető közvetlen bevonására is, az áldozat, az elkövető, és

közösségek közötti direkt vagy indirekt kommunikációra, illetve ha a resztoratív megközelítés szempontjai indirekt módon megjelennek a program végrehajtása során.

III. Az európai és magyarországi intézményesülés

III.1. Az Európában alkalmazott rendszerek

Az Európában működő, bevett helyreállító rendszerek három nagy csoportba sorolhatók. A beágyazott rendszerek a büntetőeljárás alternatívái lehetnek. E rendszerekben sikeres megállapodások megkötésekor nincs szükség a büntetőeljárás lefolytatására, tehát a helyreállító programot diverziós (bírószági útról elterelő) lehetőségként, enyhe súlyú bűncselekmények esetén alkalmazzák. A felek közötti közvetítést egy többnyire központosított és egységes szervezetrendszer látja el, amelynek célja a jogegyenlőség garantálása, azaz ugyanazon protokollok és standardok biztosítása az ország valamennyi igazságügyi körzetében. E rendszerek esetében az elsődleges esetküldő szervek a rendőrség, az ügyészség, az érintett felek és ügyvédek.

A részben beágyazott rendszerek esetén a sikeres kimenetelű (megállapodással záruló) helyreállító igazságszolgáltatási eljárások bizonyos mértékben befolyásolhatják a büntetőeljárást (pl. a bíró enyhítéssel élhet), de nem váltják azt ki teljes mértékben, így a helyreállító és büntetőeljárás egymással párhuzamosan fut. E rendszerekben a közvetítő szervezet – akár civil, akár állami – az igazságszolgáltatással szoros együttműködésben látja el közvetítői tevékenységét. A közvetítés elsődleges esetküldői a bíróság, az érintett felek és ügyvédek.

Független resztoratív programok esetén a közvetítés kimenetele nem gyakorol jogi konzekvenciát a büntetőeljárás folyamatára, tehát a programtól függetlenül mindenképp alkalmazzák a cselekményért járó büntetést, amely általában letöltendő szabadságvesztés. A helyreállító programok elsődleges célja a felek – inkább szimbolikus, mint materiális – szükségleteinek kielégítése. A közvetítésre általában súlyos bűncselekmények esetén kerül sor. Az eljáró közvetítő szervezet – amely többnyire egy rendszertől független civil szervezet – az igazságszolgáltatási rendszerhez csak lazán kapcsolódik. A programok lehetőséget adnak a decentralizált intézményrendszer kialakítására és a helyi (kísérleti) modellprogramok beindítására, tehát általában nem garantált – de nem is kizárt –, hogy az egyes szolgáltatások standardizált rendszerben, országos szinten is elérhetőek legyenek. A programokat elsősorban maguk az érintett felek indítják el.

A helyreállító igazságszolgáltatás kialakulása mögött országonként különböző érvek húzódnak meg. Bizonyos társadalmakban az elégedetlenség a hagyományos eljárással (Belgium, Finnország, Norvégia, Portugália, Spanyolország) és a lehetséges elterelés, elkerülés fontossága (Belgium, Finnország, Norvégia) dominált. Fiatalkorúak esetében főbb szempontként jelentek meg az alábbi megfontolások: a szociális-jóléti rendszer kiterjesztése a büntetőeljárásra (Belgium), a pedagógiai szándék erősítése (Franciaország, Olaszország, Portugália, Lengyelország), a rehabilitációs célok érvényesülése (Németország, Svédország, Spanyolország), és végül a szankcionálási eszközök skálájának bővítése (Németország). A legtöbb országban a mediációt elsősorban a kevésbé súlyos, vagyon vagy testi épség ellen elkövetett bűncselekmények esetében kezdték el alkalmazni (Miers–Willemsens 2004).

A büntetőügyi mediáció sikeres alkalmazása esetén az alábbi legjellemzőbb kimenetekkel találkozunk az európai országok büntetőeljárásában:

- az ügyész felfüggeszti az eljárást, és a felfüggesztés időszaka alatt a terheltnek lehetősége van a kárt jóvátenni. Az eljárás lezárul, ha a terhelt felelősséget vállalt tettéért és az okozott kárt jóvátette (Ausztria, Belgium, Csehország, Anglia és Wales, Finnország, Magyarország, Németország, Olaszország, Lengyelország, Portugália, Spanyolország, Szlovénia);
- felnőtt korúak esetében a hatósági útról történő elterelés az ügyészi szakaszt megelőzően történik meg (Franciaország, Luxemburg);
- a mediációs eljárás kimenetelét figyelembe veszik a bírói ítélethozatal során (Anglia és Wales, Magyarország, Finnország);
- a büntetést felfüggesztik (Olaszország, Spanyolország), helyettesítik (Németország), vagy csökkentik (Németország, Lengyelország), amennyiben az elkövető eleget tett a megállapodásban foglaltaknak;
- speciális intézkedés a fiatalok esetében, amikor a fiatal „szerződést” köt pártfogójával jövőbeni jogkövető magatartásának menetéről (Anglia és Wales, Portugália).

III.2. A magyarországi szabályozás kialakulása

Infrastrukturális szempontból a legjellemzőbb problémák, amelyekkel itthon meg kell küzdeni a helyreállító szemléletű reformok során, a következők:

- az igazságszolgáltatással kapcsolatos reformokra fordítható emberi és anyagi erőforrások szűkössége;
- a szakemberek továbbképzési és nyelvtudási hiányosságai, melyek így az új ismeretek megszerzésének korlátai;
- a stabil intézményi háttér (az elkövetők reintegrációja, áldozatok védelme és támogatása, a jóvátételt segítő közösségi alternatív programok stb.) kiépítésének megoldatlansága;
- az állami szektor elzárkózása a civil együttműködések és szolgáltatások elől.

Mindezek következményeként az a paradox helyzet áll elő, hogy az alulról építkező kezdeményezések csak abban az esetben tudnak hosszú távon is életképessé válni, ha mind felülről, azaz a kormányzat részéről, mind kívülről, azaz a nemzetközi szervezetek – elsősorban az Európai Unió – részéről támogatást kapnak. A 2000-es évek közepén tehát a helyreállító igazságszolgáltatás intézményesítésének folyamatában egyre jelentősebb szereplővé vált maga az állam is. 2003-tól átfogó büntetőpolitikai reform indult meg Magyarországon, amelynek legfontosabb céljai között szerepelt az alternatív szankciók skálájának szélesítése, valamint az ún. kettős nyomtávú büntetőpolitika kialakítása. A differenciált szankciórendszer megteremtését célzó megközelítésnek megfelelően a büntetőpolitika kiemelt szempontjává vált, hogy kisebb súlyú bűncselekmények esetén lehetőség legyen a bírói útról elterelő (diverziós) eljárások minél gyakoribb alkalmazására, a szigorú, szabadságelvonással járó büntetéseket pedig csakis súlyos bűncselekmények esetén alkalmazzák.

A konkrét jogszabályi és intézményi reformokat megelőzően, mintegy „utópisztikus” képet vázolt fel a 2003-ban a Parlament által elfogadott *Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája* (a továbbiakban stratégia). A dokumentum rendszerbe foglalja a bűnmegelőzés terén kulcsfontosságú szakterületeket, tevékenységeket és a hatékony bűnmegelőzés elérése érdekében teljesítendő feladatokat. Megfogalmazza a plurális rendszerű igazságszolgáltatás megteremtéséhez szükséges legfontosabb lépéseket; szemlélete alapján az eredményes bűnmegelőzés és -kezelés immáron nemcsak az állam feladata, hanem jelentős szerep hárul a lakóközösségekre, civil személyekre, civil szervezetekre és gazdasági társaságokra is. Megvalósítása céljából az Országos Bűnmegelőzési Bizottság (OBmB) számos olyan kezdeményezést támogat évente, amelyek célkitűzései összhangban vannak a dokumentumban meghatározott alábbi öt prioritással:

1. a gyermek– és fiatalkori bűnözés megelőzése, csökkentése;

2. a városok biztonságának fokozása;
3. a családon belüli erőszak megelőzése;
4. az áldozattá válás megelőzése, áldozatsegítés, az áldozat kompenzációja;
5. a bűnismétlés megelőzése.

Mindezen előzmények alapján 2007-re megvalósult a büntetőügyi mediáció jogszabályi és országos szintű intézményes háttere. Ennek részletes elemzésére jelen előadásban nem térünk ki.

IV. Elmélet és gyakorlat – A jogalkotás és a jogalkalmazás viszonya

Ahhoz, hogy a resztoratív igazságszolgáltatás elméletét, elveit a gyakorlatban is értékelni tudjuk, elkerülhetetlen a mediáció alkalmazásában kulcsfontosságú szereplők, így az ügyészek és bírák ezzel kapcsolatos nézeteinek megismerése. Ezt egy negyvenhat ügyész és bíró részvételével végzett, mélyinterjúk attitűdvizsgálattal kíséreltem meg feltérképezni 2006–2007-ben, közvetlenül a büntetőügyi mediáció hatályba lépése előtt, akkor, amikor a jogalkalmazók még – hazai tapasztalatok híján – csupán érzéseiket és elvárásaikat tudták megfogalmazni az új jogintézménnyel kapcsolatban. A továbbiakban ennek vázlatos értékelése következik.

A vizsgálat egyik legfontosabb tapasztalata az volt, hogy – bár az önkéntesség, a közösség és az áldozatok érdekképviselője nem jelent meg a „kívánságlistákban” – az interjúalanyok által ideálisnak gondolt szankciók jelentős átfedésben vannak a helyreállító szemlélet egyes technikáinak ismert hatásaival.

Az ügyészek és a bírák egyaránt hangsúlyozták, hogy mennyire nem biztosít a hatósági eljárás sem teret, sem időt, sem alkalmas szakembert arra, hogy áldozatok az őket ért bűncselekménnyel kapcsolatban kifejhessék sérelmeiket, kapcsolódó szükségleteiket, súlyosabb aggodalmaikat, stb. Az ügyben eljáró hatóságok egyszerűen nem alkalmasak ezek kezelésére. Egyrészt ügyterhük mellett erre nincs idejük és kapacitásuk, nem is kaptak képzést ilyen jellegű tevékenység végzésére, másrészt a büntetőeljárás szigorú szabályozása nem teszi lehetővé, hogy akár az ügyészi, akár a bírósági szakban a „tárgyhoz” nem közvetlenül kapcsolódó témákról szó essen a sértettek és a jogalkalmazók között. Az áldozatok pszichológiai, lelki támogatása lehetőségének hiánya frusztrációt okoz mind a sértetteknek, mind az eljáró jogalkalmazóknak.

A megkérdezett jogalkalmazókat az egyenként másfél órás beszélgetések eredményei alapján négy személyiségtípusba sorolhattuk: a „hivatalnok”, a „tanár”, a „filozófus” és az „önértékelő” címkék érzékeltetik, hogy egy-egy jogalkalmazó milyen felfogással bírt és mely szempontokat tekintette a legfontosabbnak. Természetesen a személyiségjegyek alapján felállított narratívák minden egyénnél kombinálva jelentek meg, tehát kizárólag egy típusba senki nem sorolható. (A tipológia konceptualizálása és érvényességének bizonyítása további, mélyreható kutatásokat igényel).

JOGALKALMAZÓI TÍPUSOK	Konceptualizálás
ÖNÉRTÉKELŐ	Hangsúlyos önreflexió és önkritika; saját korlátok felismerése; egyéni motivációk hangsúlyozása; érzelmi szempontok hangsúlyozása; empátia az ügyfelek felé; egyes szám első személyben beszél; erős hivatástudat; a négy típus közül az egyedüli, amely befelé orientálódik; beszédstílusa halk, hosszabb szüneteket tart, elgondolkozik; mikroszintű elemzés.
TANÁR	Gondoskodó típus; hisz az eljárás és a bíró/ügyész pedagógiai hatásában; jogalkalmazói szubjektum jelentősége az eljárásban; kategorikusabb gondolkodás a világról; magabiztos szerepvállalás; hit a változ(tat)ásban; fiatalokúak kiemelt kezelése; kevés önreflexió és elbizonytalanodás, több külvilágra vonatkozó kinyilatkoztatás; közösségi (mezo-)szintű elemzés; beszédstílusa határozott, emelt hangú, gyorsan, szünetek nélkül érvel
FILOZÓFUS	Általános összefüggések hangsúlyozása, holisztikus megközelítés; hitvallás megfogalmazása; ön- és rendszerkritikusság, szarkasztikus megközelítés, de ugyanakkor általános hit az emberekben; beszédstílusa higgadt, intonációja egyenletes, „békés” hangulatot áraszt; makroszintű elemzés.
HIVATALNOK	Szabály-, eljárás-, szervezetközpontúság; fő célja a szabályszerű, lelkiismeretes munkavégzés és a munkamennyiség minimálisra csökkentése; a reformok kapcsán a lehetséges akadályokra, nehézségekre összpontosít; merev; problémaként kezeli az eltérést a standardoktól; rendszerkritika hiánya; ügyfelek iránt cinikus attitűd; kérdésfeltevés helyett kinyilatkoztatás; érzelmentes; beszédstílusa higgadt, egyenletes intonációjú, tömör, vagy hosszan elnyúló, monoton.

1. táblázat A négy személyiségtípus jellemzői

Jelen kutatás segített igazolni, hogy jogalkalmazók nem követnek konzisztens morális büntetésfilozófiai elméleteket, amikor a büntetés szükségességén gondolkodnak, illetve amikor azt a mindennapi gyakorlatban alkalmazzák. Sőt bár a büntetés céljaként elsőként az elrettentést határozzák meg, sok esetben maguk is arról beszélnek, hogy mennyire nem képes a büntetés ezt a küldetését teljesíteni. Az interjúk eredménye alapján feltételezhető, hogy a döntéshozatal során fontosabb szempont, hogy a bűncselekményt minden esetben kövesse következmény, mint az, hogy a következmény tényleges fájdalmat okozzon. Ennek a

distinkciónak fontos szerepe van akkor, amikor azt vizsgáljuk, a helyreállító szemléletű programokat mennyibe illeszthetők be jelenlegi büntetőrendszerünkbe.

Az ügyészi és bírói szervezet sajátosságaiból adódóan jogalkalmazók számára ritkán nyílik arra lehetőség, hogy a munkájuk során felmerült javaslataikat, kreatív megoldásaikat megosszák kollégáikkal és a gyakorlatba átültethessék. Az izoláció és a hierarchia együttesen eredményezi a rendszer konzervativizmusát, a reformok átültethetőségének nehézségeit a gyakorlatba, mely más tényezőkkel együtt gyakran kiégéshez vezet. A külső elemzés hiánya és a reformokkal szembeni ellenállás tehát oda-vissza ható tényezők: minél kisebb a lehetőség (vagy kötelezettség) a nyilvánosságra, átláthatóságra és reflexivitásra, annál fontosabb stratégiává válik ezek elkerülése, a „szervezeti bezárkózás”.

Az „ideális” szankciók jellemzésekor a jogalkalmazók számos olyan alkotóelemet (támogatás, kontroll, szembesülés, elkövető aktivitása, jóvátétel, dialógus stb.) hangsúlyoztak, amelyek egyben a helyreállító technikák alapvető módszertani és szemléletbeli összetevői is. Mindez tovább erősíti az a tézist, hogy a helyreállító és hagyományos szankcionálási szemlélet egymással számos ponton kompatibilis, és a két rendszer nem áll olyan távol egymástól, mint ahogy az első látásra tűnik. Az pedig, hogy hol kell meghúzni azt a határt, ahol a privát megállapodást a közérdeket képviselő állami büntetőhatalom döntésével együtt kell érvényesíteni, a mindenkori (büntető)politikai döntések függvénye.

Meglepő eredmény, hogy jogalkalmazók számára nem jelent gondot átadni a döntési jogkört a bűncselekményben közvetlenül érintett feleknek. A szakemberek körében egyetértés van abban, hogy bizonyos mértékig a bűncselekmény valóban a felek ügye, ők maguk tudják leginkább megfogalmazni, mire van szükségük a károk helyreállításához, valamint a bűncselekmények jövőbeni elkerüléséhez. A döntés átadását tehát ésszerű reakciónak tekintik, amennyiben megbizonyosodnak az alapvető személyiségi jogok érvényesüléséről, az eljárás szabályainak betartásáról, valamint biztosítottak látják, hogy áldozatok nem válnak ismét áldozattá a folyamat során.

V. Záró gondolatok

A helyreállító igazságszolgáltatás optimális intézményesítése minden esetben a társadalmi, jogszabályi és intézményi reformok függvénye. Ha egy adott országban nem is indul el semmilyen jogszabályi vagy intézményi reform, csupán annyi történik, hogy a rokonágzatok szakemberei mindennapi munkájuk során következetesen alkalmazzák a helyreállító megközelítés elveit (l. a keretes részt), akkor már elmondható, hogy megindult a resztoratív

szemlélet beillesztése a hazai társadalmpolitikába. Mindez pedig már önmagában is jelentősen segítheti a mikro-, mezo- és makroszintű társadalmi feszültségek hatékony feloldását.

Az alábbi néhány fogalommal sorra vesszük, hogy általában, bármilyen típusú helyreállító szemléletű program előkészítése során a résztvevők mely attitűdjegyeinek meglétére vagy erősítésére kell figyelniük. Minden esetben szükséges a résztvevők, az érintettek és a szakemberek részéről valamilyen szintű

- biztonságérzet,
- önbizalom és pozitív énkép,
- felelősségvállalás,
- őszinteség,
- a saját szükségletek feltárásának képessége,
- nyílt érdekartikuláció a vállalt szerepnek megfelelően,
- bizalom (a bizalom képessége),
- közösségérzet,
- tisztelet a másik iránt és a másik elismerése,
- törődés egymással,
- a másik oldal szempontjainak meghallgatásának és meghallásának képessége,
- együttműködés,
- a konfrontáció és támogatás (befogadás) együttes képviselése,
- belátásra és tanulásra ösztönzés,
- esély a jóvátételre,
- kommunikációs készségek,
- nyitottság és bizalom a külső és független „közvetítő” beengedésére,
- partneri kommunikáció,
- igény a külső értékelésre és visszajelzésre,
- folyamatos önreflexió a gyakorlat során az alapelveket illetően,
- az egyéni és önkéntes vállalások szorgalmazása és figyelembevétele.

Talán elhelyezhet egy, a fentihez (ld. a keretes szöveget) hasonló listát ki-ki a saját munkahelye falán is. Amennyiben az a célunk, hogy a resztoratív elveket itthon is

elterjesszük, sokat tehetünk ennek érdekében csupán azzal is, ha időnként ránézünk a falon lévő listára, és átgondoljuk: vajon mennyiben sikerül ezeket az elveket saját mikrokörnyezetünkben is megvalósítani.

Források

Christie, N. (1977) Conflicts as Property. *British Journal of Criminology*, 17. évfolyam, 1. szám: 1–15.

Miers és Williamsen (szerk.) (2004) *Mapping Restorative Justice – Developments in 25 European Countries*. Leuven: European Forum for Victim Offender Mediation and Restorative Justice

115/2003. (X. 28.) OGY határozat a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról (http://bunmegelozes.easyhosting.hu/dok/tars_bunmeg_nemz_strat.doc)